
Innspill til Nasjonal helse- og samhandlingsplan

Til : Helse- og Omsorgsdepartementet

Fra : Sámi Klinihkka V/ Samisk nasjonal kompetansetjeneste psykisk helsevern og rus (SANKS),

Kopi :

Dato : 1. oktober 2022

Sámi Klinihkka, Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus (SANKS) takker for at mulighetene til å komme med innspill til Nasjonal helse- og samhandlingsplan.

SANKS sitt innspill er basert på vårt samfunnsmandat om å bidra til likeverdige helsetjenester til samisk befolkning.

Om SANKS

SANKS har et nasjonalt ansvar for å bidra til utviklingen av et likeverdig tilbud innen psykisk helsevern og rus/avhengighet for den samiske befolkningen. Kompetansetjenesten skal bidra til å bygge opp og formidle kompetanse når det gjelder samiske pasienters særskilte behov for kultursensitiv diagnostikk og kulturelt tilrettelagte behandlingstilbud, kompetansen omfatter likeledes forskning- og fagutvikling.

I tillegg til kompetansetjenestevirksomhet, gir SANKS et spesialisthelsetjenestetilbud innen psykisk helse, rus/avhengighet til befolkningen i midt-Finnmark og samisk befolkning nasjonalt. For å ivareta det nasjonale behandlingstilbudet ble nasjonalt team etablert i 2010. Nasjonal team er i dag etablert med kontorsted i Karasjok, Tromsø, Hamarøy, Snåsa, Rørøs og Oslo. Utover det nasjonale tilbudet, tilbyr SANKS kliniske tjenester til samer i Finland og Sverige gjennom samarbeidsavtaler¹.

SANKS har siden oktober 2019 vært organisert under Sámi klinihkka, Finnmarkssykehuset HF.

Samisk urfolkssenter

Sámi klinihkka, som ble offisielt åpnet i januar 2020, ble den første av flere klinikker i Finnmarkssykehuset HF, som omorganiserte somatikk, psykisk helsevern og rus/avhengighet under samme klinikk. Endringene i klinikkstrukturen, byr på fremragende muligheter til å se på utviklingspotensialet for fremtidige samiske spesialisthelsetjenester.

I forbindelse med at Helsedirektoratet (Hdir) evaluerer kompetansetjenestene i spesialisthelsetjenesten, har SANKS, Sámi Klinihkka sendt inn sitt innspill til Helse Nord RHF på ønsket videreutvikling og endring av kompetansetjenesten.

---

¹ I 2021 ble det inngått samarbeidsavtaler om diagnostikk, behandling, veiledning og kompetanseheving med Norrbotten, Västerbotten, Jämtland/Härjedal og Dälarna län. Fra før hadde SANKS avtale med kun Jämtland/Härjedalen län. Samarbeidsavtalen med nord- Finland omhandler kun pasientbehandling, avtalen er under revidering pr.d.d.

Organisering av SANKS som kompetansetjenesten anses som enestående, der kompetansetjenestefunksjonen er integrert inn i det kliniske praksisfeltet. I videreutviklingen av kompetansetjenesten ønsker man å videreføre samme organisering med kompetansetjenesten integrert i klinisk virksomhet.

I innspillet fra SANKS, Sámi Klinihkka til Helse Nord, har man fremmet et ønske om å videreutvikle kompetansetjenesten til et Samisk urfolkssenter innen somatikk, psykisk helse og rus/avhengighet. Den samiske befolkningen har behov for likeverdige helsetjenester både somatikk, psykisk helse og rus/avhengighet. Innspillet er i tråd med hva som står skrevet i Nasjonal helse og sykehusplan (2015-2016, s. 143): *Det nordiske perspektivet, med samarbeid om samiske pasienter fra Finland og Sverige, bidrar til at virksomheten kan utvikles videre som et senter i urfolksperspektiv.*

I nasjonale helse- og sykehusplaner er det lagt vekt på at man skal utvikle og styrke helsetjenestene til samisk befolkning. Man forutsetter at i fremtidig planverk fortsatt vektlegger å ivareta og utvikle samiske helsetjenester i henhold til urfolksrettigheter. Forventningene fra SANKS er at man i Nasjonal helse- og samhandlingsplan tar med ønsket, om å etablere et Samisk urfolkssenter for somatikk, psykisk helse og rus/avhengighet.

Det er et stort behov for å bygge opp kunnskap om samisk helse, gjennom forskning og utvikling. Samisk befolkning rapporterer fremdeles om manglende kunnskap i samiske språk kultur og samfunnsliv i møte med helse- og omsorgstjenesten². Et samisk urfolkssenter skal være et kunnskapssenter med formål å utvikle ny kunnskap og nye metoder for å ivareta samisk befolkning nasjonalt og i Norden. Urfolkssenteret skal bidra med behandling, veiledning og kompetansespredning for å utvikle likeverdige helsetjenester til samisk befolkning. Behandlingsvirksomheten innen somatikk, psykisk helse og rus/avhengighet må utvikles med flere tjenester og utvides for å nå ut til samiske pasienter og brukere nasjonalt.

I utviklingen av urfolkssenteret er det av signifikant betydning at rammevilkårene for oppbygging og ivaretagelse av tjenestene sikres. Erfaringen med nåværende organisering av SANKS er at man mangler tilstrekkelig autonomi i forhold til økonomi og ressurser; prinsipper som legges til grunn for bemanning av en DPS er befolkningsgrunnlaget i opptaksområdet. Det tas dermed ikke hensyn til at SANKS har en dobbeltrolle både som nasjonal kompetansetjeneste i tillegg til DPS-funksjonen. Sårbarheten ved at en tjeneste med nasjonal funksjon er underlagt et lite helseforetak, er at tjenesten blir påvirket i stor grad av foretakets reguleringer, viser her også til at det jevnlig innføres bl.a. reisestopp, stopp for deltakelse på kurs, innkjøpsstopp og innstramming ifht. vikarbruk. Reisestopp rammer bl. a. formidlingsvirksomheten som er en av hovedoppgavene til den nasjonale funksjonen og som skal rapporteres årlig på til HOD. Rammevilkår for forskning og utvikling innen samisk psykisk helsevern og rus/avhengighet påvirkes tilsvarende. Forskningsmidler som SANKS årlig lyses ut tildeles over rammen, og mulighetene for å overføre ubenyttede midler fra ett år til et annet ikke tillates av foretaket.

Ovennevnte forhold har en negativ påvirkning av både utøvelse og utvikling av kompetansetjenesten, - og oppfyller dermed ikke ILO-konvensjonen. Dette er også påpekt gjennom flere plenumsvedtak fra Sametinget, der det anbefales at Sámi Klinihkka bør organiseres på et høyere nivå enn i dag. Sametinget er det eneste representative offisielle organet for samer i Norge.

En hensiktsmessig organisering ville vært om SANKS hadde hatt større grad av autonomi særlig ifht. bedre økonomisk situasjon, som da ville gitt muligheter for utvikling og bedre tilpasset tjenestetilbud til den samiske pasienten.

² https://uit.no/Content/721559/cache=20210403160302/Miha_Unge_samer_rapport_digital.pdf

Pågående prosesser og utvikling av tjenestetilbudet

Man har som mål at urfolkssenteret skal bl.a. bygge opp Samisk tolketjeneste som en døgnkontinuerlig tolketjeneste sør-, lule- og nordsamisk³. I Tolketjenesten ser man et stort behov for å kartlegge og utvikle samiske språkterminologi innen helse, for å øke kvaliteten på tjenesten. Det er stor mangel på informasjon i helsevesenet på de samiske språkene. Samisk tolketjeneste kan som en del av sitt mandat utføre språk- og oversettelsesarbeid innen helse. Å bygge opp gode fagmiljø innen samiske språk og tolketilbudet vil øke kvaliteten på tjenesten, og mulig øke rekrutteringen til flere tolker på sør-, lule- og nordsamisk.

Samisk læring og mestringstilbud i SANKS, Sámi klinihkka er under utvikling. Formålet med Samisk læring og mestringstilbud er å tilby pasient og pårørende opplæring som er språklig- og kulturtilpasset samisk befolkning. Samisk lærings og mestring ønsker å styrke samhandlingen med kommunene for å forbedre lærings og mestringstilbudene for samiske pasienter og pårørende.

Digitale løsninger for konsultasjoner (pasient, tolk m.m), kursvirksomhet, informasjon, kompetansespredning bør utvikles med hensikt å sikre en bærekraftig tjeneste. I et urfolkssenter er digitale løsninger en viktig faktor for å nå ut til pasienter, brukere, allmenheten, fagpersonell og studenter nasjonalt og i Norden. Det henstilles til at helseregionene må utarbeide en strategi når nye IKT-løsninger innføres at man skal ha en plan for implementering, opplæring og systematisk oppfølging. Erfaringer fra SANKS - og særlig gjennom Samisk tolketjeneste - er at med kravene om økt digitale konsultasjoner, er utstyret i flere tilfeller ikke lite tilfredsstillende for å erstatte fysiske konsultasjoner. Likeledes erfarer man at med nye IKT-løsninger er det mangel på implementering og opplæring av helsepersonell som skal bruke utstyret. For samisk tolketjenesten vil en negativ konsekvens være at helsepersonell vegrer seg for å benytte seg av tolk via lyd/bilde, noe som går ut over pasientsikkerheten.

Behov for lavterskeltilbud og forebygging

SANKS, Sámi klinihkka oppfordrer departementet til å ha fokus på utvikle og tilby lavterskeltiltak for å forebygge uhelse i samisk befolkning. Forskningen fra SAMINOR I og II gir funn på at samisk befolkning bl.a. har en økt risiko for å bli utsatt for vold og diskriminering. I tillegg viser forskningen at der samer er en minoritet har man en høyere forekomst av diabetes 2 og hjerte- og karsykdommer.

Som følge av forskningen bør man prioritere å bygge opp kunnskap om samiske språk, kultur, samfunnsliv og helse i kommunehelsetjenestene så vel som i spesialisthelsetjenesten. Det er behov for å bygge ut tilbud i spesialist- og kommunehelsetjenestene for å avdekke psykisk, fysisk og seksuell vold. Det er nødvendig å utvikle tiltak for å forebygge vold, diskriminering som kan føre til uhelse.

Det finnes flere hjelpetelefoner og chat-løsninger for befolkningen generelt, men ingen av disse foregår på noen av de samiske språkene. Det er nødvendig at samisk befolkning får tilgang til lavterskeltilbud, som hjelpetelefoner og chat-tilbud, på de samiske språkene på lik linje som majoritetsbefolkningen i Norge.

---

³ Helse Nord RHF har et pågående prosjekt som skal utrede mulighetene for en nasjonal samisk tolketjeneste på tre samiske språk, der den også skal samarbeide med AMK. Rapporten for prosjektet blir ferdigstilt medio november i inne værende år